

Baština Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

**Naučni skup: Otpor austrougarskoj okupaciji 1878.
godine u Bosni i Hercegovini (Sarajevo, 23. i 24.
oktobar 1978.)**

Ekmečić, Milorad

1979

Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/items/e606e6a7-2424-4de1-84d7-b04804cc210f>

Preuzeto s Baštine Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/>

AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI BOSNE I HERCEGOVINE

POSEBNA IZDANJA

KNJIGA XLIII

ODJELJENJE DRUŠTVENIH NAUKA
Knjiga 8.

NAUČNI SKUP OTPOR AUSTROUGARSKOJ OKUPACIJI 1878. GODINE U BOSNI I HERCEGOVINI

[Sarajevo, 23. i 24. oktobra 1978]

Redakcioni odbor:

ČEMERLIĆ HAMDİJA, EKMEČIĆ MILORAD, FILIPOVIĆ NEDIM,
PETROVIĆ RADE i REDŽIĆ ENVER

Urednik:

MILORAD EKMEČIĆ,
dopisni član Akademije nauka i umjetnosti
Bosne i Hercegovine

SARAJEVO

1979.

BOŽO MADŽAR (Sarajevo)

PRIKAZ OTPORA AUSTROUGARSKOJ OKUPACIJI 1878. U IZVJEŠTAJIMA NJEMAČKOG KONZULA

Za rekonstrukciju i ocjenu burnih događaja u Sarajevu u avgustu 1878. godine glavni izvor predstavljaju izvještaji stranih konzula koje su slali svojim vladama, jer su oni bili u situaciji da neposredno prate događaje. Do kraja jula mjeseca o događajima vezanim za okupaciju Bosne i Hercegovine najpouzdaniji su bili izvještaji austrougarskog generalnog konzula Vasića, ali, pošto je on po nalogu Narodne vlade morao da napusti Sarajevo i pobjegne sa cjelokupnim osobljem Konzulata u Metković, mislimo da su za period od odlaska generalnog konzula Vasića do ulaska austrougarskih trupa u Sarajevo, 19. avgusta 1878, od najvećeg značaja izvještaji njemačkog konzula Fromelta, koji je preuzeo i zastupanje interesa Austro-Ugarske. S obzirom na teške prilike koje su nastale još prije upada austrougarskih okupacionih trupa u Bosnu i Hercegovinu, a naročito zbog prekida poštanskog saobraćaja, Fromelt je uspio da u avgustu, do zaposjedanja Sarajeva, pošalje svega dva opširnija izvještaja i jedan telegram, u kojima su opisani svi dramatični događaji koji su se u Sarajevu odigrali u to vrijeme. Ovi izvještaji su značajni kao izvori za ocjenu nekih važnih momenata vezanih za otpor okupaciji.

Pokušaćemo da u svjetlu ovih izvještaja doprinesemo odgovoru na neka pitanja koja su, kada se govori o otporu okupaciji Bosne i Hercegovine od strane Austro-Ugarske, do danas ostala nepotpuno razjašnjena. To su pitanja: stav Turske prema otporu stanovništva Bosne i Hercegovine okupacionim trupama; socijalni karakter ustanka i karakter vlasti nastale poslije ukidanja turske uprave krajem jula do ulaska okupacionih trupa u Sarajevo.

Još prije početka Berlinskog kongresa u Sarajevu se pretpostavljalo da bi Bosna i Hercegovina mogla biti predana pod vlast Austro-Ugarskoj, a već 3. jula generalni konzul Vasić obavijestio je, prema nalogu ministra Andrašija, o toj mogućnosti nekoliko uglednijih Muslimana, među kojima i Mehmedbega Kapetanovića-Ljubušaka, Mustajbega Fadilpašića i dr., koji su okupaciju od strane Austro-Ugarske ocijenili kao jedini izlaz iz teške situacije. Vasić je njima, a preko njih i svima muslimanskim posjednicima,

obeaćao zaštitu imanja, vjere i običaja. Sjutradan je Vasić obavijestio i valiju Mashar-pašu, koji mu je rekao da o okupaciji nema nikakvih instrukcija od Porte i, ukoliko okupaciona vojska prodre, da će joj se suprotstaviti. Politička priprema okupacije išla je, inače, preko muslimanskog begovata, katoličkog sveštenstva i srpskih trgovaca.

Kada je 13. jula zaključen Berlinski ugovor, čijim je članom 25. Bosna i Hercegovina predata na upravu Austro-Ugarskoj, vilajetska uprava u Bosni i Hercegovini nije dobila od Porte nikakva zvanična obavještenja o toj odluci niti instrukcije o predaji vlasti. To je sve, naravno, davalo podsticaja pokretu za oružani otpor okupaciji, a ranije formiran organ ustaničke vlasti, Narodni odbor, dobijao je sve određeniju i veću ulogu u sistemu vlasti, pa je počeo da po cijeloj zemlji popisuje sve ljude, bez razlike na vjeru, koji su sposobni da se bore, da prikuplja oružje, municiju i ratne priloge. Po gradu se pričalo kako je sultan morao dati Bosnu Austriji pod pritiskom velikih sila, ali da i on preporučuje odbranu zemlje. Kreševljaković navodi kako se tada govorilo u Sarajevu među domaćim stanovništvom da je Bosna njihov vatan (domovina) i da sultan može dati Stambol a Bosnu ne¹.

Austro-Ugarska se nadala da će Turska odmah poslije potpisivanja Berlinskog ugovora preduzeti vojničke i političke mjere u cilju obezbjeđenja mirne okupacije i predaje vlasti. Međutim, Turska nije htjela niti je bila vojnički spremna da obezbijedi miran ulazak okupacionih trupa i spriječi narodni otpor. Kada je Hafiz-paša zamijenio Veli-pašu na dužnosti vojnog zapovjednika u Bosni i Hercegovini, tražio je od Porte da mu se stavi na raspolaganje 8 turskih bataljona iz Sandžaka i dva iz Hercegovine, jer nije imao povjerenja u vojne jedinice sastavljene od domaćih Muslimana, koji su se od početka stavili na stranu ustanika i, kako se kaže u Vasićevom izvještaju od 14. jula, »fraterniziraju sa njima«². Od 23 bataljona koliko je imao Hafiz-paša pod svojom komandom u Bosni i Hercegovini, 19 je bilo sastavljeno od domaćih Muslimana, za koje se smatralo da su nepouzdati i spremni da se suprotstave austrougarskoj vojsci, dok su ostala četiri bataljona bila sastavljena od Turaka i drugih narodnosti iz Azije, koji su, iako su bili nešto pouzdaniji, kršili disciplinu pošto nisu redovno dobijali plate. Hafiz-paša je zatražio da konzul Vasić preko Andrašija interveniše kod Porte kako bi dobio traženi vojni kontigent, žaleći se da inače ne može održati red.

Posljednje dane turske vlasti u Bosni i Hercegovini karakterisala je situacija puna napetosti i iščekivanja. Instrukcija Porte o načinu predaje vlasti nije dolazila, pa je sada i Mashar-paša molio Vasića da interveniše kod Porte, jer od 12. do 18. jula nije dobio nikakvu vijest iz Carigrada³. I valija i konzul Vasić su se nadali da bi instrukcija Porte još mogla spasiti mir u Bosni i Hercegovini.

U Beču su shvatili da Porta izbjegava da pošalje precizne upute o sprovođenju okupacije, pa je Andrašić obeaćao turskom opomoćeniku u Beču

¹ Hamdija Kreševljaković, *Sarajevo u doba okupacije Bosne 1878*, Sarajevo 1937.

² Berislav Gavranović, *Bosna i Hercegovina u doba austrougarske okupacije 1878. godine*. — Građa XVIII, Sarajevo 1973, dokument broj 97 — Izvještaj generalnog konzula Vasića grofu Andrašiju od 15. jula 1878. godine.

³ Isto, dokument broj 105.

Karatheodoriju da neće ući u Bosnu i Hercegovinu dok se ne dogovore o detaljima, ali je zahtijevao da to bude što prije, jer ne može sa granice gledati anarhično stanje u zemlji i tako kompromitovati berlinske odluke⁴. Međutim, tražena instrukcija nije dolazila. Osim Safet-paše, koji je bio spreman da se odmah saglasi sa okupacijom, mnogi turski ministri, a naročito sultan, shvatili su da su u Berlinu izgubili diplomatsku igru i da od suvereniteta nad Bosnom i Hercegovinom poslije austrougarske okupacije neće ostati ništa. Zato je oklijevanje da se priđe detaljiziranju uslova predaje Bosne i Hercegovine imalo za cilj da se Austro-Ugarska obaveže da će priznati suverenitet sultana u Bosni i Hercegovini, da će okupaciju izvršiti kao privremenu mjeru i odrediti njen rok trajanja, kao i da će preuzeti sve činovništvo iz uprave i sudstva. Do zaključenja takvog ugovora — konvencije, traženo je da se odgodi upad okupacionih trupa. Sve u svemu, Porta nije smatrala da je članom 25. Berlinskog ugovora riješeno bosansko pitanje i da Austro-Ugarska može odmah umarširati u Bosnu i Hercegovinu.

Kada je počelo gomilanje austrougarskih okupacionih trupa kod Bosanskog Broda, Mashar-paša je telegramom tražio objašnjenje iz Carigrada, ali je otuda dobio nejasnu instrukciju, tj. »da stiša narod dok se ne postigne saglasnost sa Austro-Ugarskom o čemu će tačne upute uslijediti«⁵.

Tri dana pred upad okupacionih trupa, koji je bio planiran za 28. juli, Turska je usloвила slanje instrukcija Karatheodoriju u Beč odgađanjem ulaska trupa u Bosnu i Hercegovinu, kako bi spriječila krvave posljedice⁶. Što se više odgađalo sa uputama iz Carigrada to je situacija u Bosni i Hercegovini za Austro-Ugarsku postajala sve komplikovanija, pa je i to, svakako, ubrzalo upad okupacionih trupa koje su 29. jula prešle Savu. Upadom austrougarskih trupa u Bosnu i Hercegovinu sultan je stavljen pred gotov čin i nije mogao tražiti njihovo povlačenje, nego samo zaustavljanje dok se ne donese konvencija, prema uputama datim Karatheodoriju. Sada, kada je stekla prednost, austrougarsku diplomatiju nije mnogo interesovala konvencija, a odbila je i zahtjev da se okupacione trupe ustave.

Sultan je zaista bio protiv okupacije i čak se u njegovoj okolini pomišljalo na ponovno obraćanje velikim silama kako bi se našao drukčiji modus za umiranje Bosne i Hercegovine, bez okupacije. Sve je to bilo ne-realno, jer ni Engleska nije podržala njegovu molbu da utiče na Austro-Ugarsku da prestane sa daljim prodorom okupacionih trupa. Engleska se i dalje držala stava da samo okupacija može obezbijediti mir u Bosni i Hercegovini.

Konačno je 5. avgusta, na traženje Narodne vlade, došao telegram od velikog vezira, u kome se traži da se narod ne opire oružjem okupaciji koja će se izvršiti kada se Porta dogovori sa Austro-Ugarskom o pojedino-stima⁷. To je već bilo kasno. Uostalom, nova vlast je raskinula svaku vezu sa sultanom i naredbe iz Carigrada nije bila dužna da sprovodi, pa je i odlučeno da se nastavi sa otporom i da Narodna vlada preuzme u svoje ruke odbranu zemlje.

⁴ Isto, dokument broj 107.

⁵ Isto, dokument broj 119 — Vasićev izvještaj od 24. jula 1878.god.

⁶ Isto, dokument broj 124.

⁷ Kreševljaković, n. d., str. 39.

Njemački konzul Fromelt u svojim izvještajima za situaciju u Bosni i Hercegovini takođe optužuje direktno Tursku, koja je, po njegovom mišljenju, potpomogla pobunu. Kao dokaze za to on navodi da su se u Sarajevu našle enormne količine oružja i municije koje je Turska ostavila, tako da su svi ustanički borci, koje on najčešće naziva »bašibozukom«, dobro opremljeni⁸. Samo jednog popodneva u Sarajevu je razdijeljeno 4.000 pušaka. Zato on kaže: »Što se tiče Porte i ovdašnjih događaja ne može se više sumnjati da je ona i u ovom slučaju ostala vjerna tradiciji tursko-vizantijske državne vještine i zaigrala nečasnu igru...«⁹ Kao dalji razlog za svoju tvrdnju Fromelt iznosi i to da je bila dovoljna samo izražena sumnja Porte u berlinske odluke pa da se narod, naročito muslimanski, koji ni po vjerskom učenju ne može bez borbe predati zemlju tuđinu, digne na ustanak. Upravo zbog toga je Turska, prema Fromeltovom mišljenju, otezala sa instrukcijama, a kada je 5. avgusta došao telegram da se narod ne opire okupaciji pokret otpora je uzeo širok zamah, tako da se više nije mogao stišati.

Ipak najteži prigovor se odnosi na oružje koje je Porta lagerovala u Sarajevu poslije prvih revolta koji su izbili kada se čulo za mogućnost okupacije i kada su izričito ponavljane molbe vilajetske vlasti da se pošalju trupe kako bi se spriječili dalji neredi. To oružje je bilo oko 20 puta veće od garnizernih potreba, pa iz toga Fromelt izvodi zaključak da je to oružje namijenjeno ustanicima za borbu protiv austrougarske okupacione vojske. Bez toga oružja, on tvrdi, ne bi bilo teško savladati ustanak.

Tvrdnju da je Turska dala oružje ustanicima iznosi i engleski konzul u Sarajevu, pa je o tome u izvještaju od 3. avgusta zapisao: »Ja sam stalno u čvrstom uvjerenju da je turska vlada dala prvi impuls otporu protiv okupacije od strane Austrije, pošto se na drugi način teško može objasniti nečuven priliv oružja i municije¹⁰.« Ovaj konzul kaže da je bio svjedok da je više stotina sanduka oružja i municije doneseno u grad, a francuski vojni ataše kod poslanstva u Carigradu, koji je tada došao u Sarajevo, pričao je da je između Mitrovice i Sarajeva susreo 400 konja natovarenih municijom za Sarajevo, a u Mitrovici se očekivalo 32 vagona municije za Bosnu.

Podaci i mišljenja koje je o stavu Porte prema otporu austrougarskoj okupaciji iznio njemački konzul, upoređeni i dopunjeni diplomatskim izvještajima iz Beča i Carigrada, mogu, nesumnjivo, doprinijeti razjašnjenju pitanja o stavu Turske prema austrougarskoj okupaciji i otporu naroda Bosne i Hercegovine.

U Fromeltovim izvještajima dati su značajni podaci o za nas vrlo važnom pitanju društvenog karaktera ustaničkog pokreta. I on, kao i ranije Vasić, govore sa najvećim prezrenjem o ustanicima, nazivajući ih svjetinom, razbojničkom bandom, razuzdanom hordom, buntovnicima, pljačkašima i sl.

Dolazak naoružanih ustanika iz Visokog Fromelt naziva pohod naoružane gomile »...čija spoljašnjost već na jasan način dokumentuje, da je

⁸ *Savezni arhiv Bonn*, Politisches Archiv des auswärtigen Amt, Tuerkei 114/G, Bol. 1—24. Izvještaj njemačkog konzula Fromelta od 9. avgusta 1878. godine.

⁹ *Isto*.

¹⁰ *Prilozi za proučavanje istorije Sarajeva*, god. I, knj. I, str. 125; H. Kapidžić: *Sarajevo u avgustu 1878 — Izvještaj kraljevskog engleskog konzula njegovoj vladi*.

ona (gomila) ostala do sada netaknuta od daha kulture«¹¹. I dalje: »Cio grad ispunjen je razuzdanim ološom i bijesnom galamom...«¹² Za naš narod se kaže da je prkosan i sirov i da ima jasno izraženu ljubav za kronični nered i anarhiju.

O socijalnom karakteru ustaničkog pokreta, čemu je ovaj konzul poklonio naročitu pažnju u svojim izvještajima, mogu se izvući vrlo valjani zaključci, pogotovu ako se uzme u obzir i ono što je o tome ranije izvještavao konzul Vasić. Naglašava se da su se siromašni Muslimani masovno odazvali pozivu za davanje priloga za nabavku oružja, municije i provijanta¹³. Neki su čak predali svoju cijelu pokretnu imovinu, a neki su prodavali zemlju da bi mogli dati prilog za ustanak. Generalni konzul Vasić je, valjda zato što je gradska sirotinja predstavljala glavnu snagu pobune, dijelio na ulazu svoga konzulata sadaku siromašnima da bi ih odvratio od ustanka. On je za potrebe rada na pripremanju okupacije dobio iz Beča 20.000 dukata.

Fromelt tvrdi da u svakom slučaju pokret nalazi svoj oslonac pretežno u muslimanskom proletarijatu. Za njega je to siromašno gradsko stanovništvo koje je do tada bilo ograničeno na bijedni način života, a sada se koristi okolnostima da živi na račun posjedničke klase, i to bolje nego ranije¹⁴. Po njemu, ovoj klasi odgovara stanje anarhije, u kojoj ona može samo da dobije. Ustaničkoj masi pridružilo se od samog početka pokreta i oko 3000 dezertera, domaćih Muslimana, koji su lutali po selima i sa kojima, kako kaže jedan Vasićev izvještaj »...simpatiziraju donji slojevi«¹⁵. Konzulove simpatije, kao predstavnika feudalno-kapitalističke Njemačke, na strani su posjednika begova i trgovaca za čiju je sudbinu i imanja bio veoma zabrinut, a masi proletarijata koja nosi pokret otpora pripisuje različite subverzivne tendencije i skrivene motive pobune, prekrivene plaštom odanosti vjeri i domovini. »Plemenita ideja slobode u Bosni odlučno ne postoji« — tvrdi Fromelt. Takođe bez dokaza iznosi da o nekom nacionalnom poletu kod sirotinje ne može biti ni govora. Dakle, prema njemu, to nije ni oslobođilački ni nacionalni pokret.

S druge strane, iz ovih izvještaja se može zaključiti da velika većina posjednika svih konfesija, među njima i mnoštvo begova, nije od početka pokazala nikakav živi entuzijazam za pokret. Po Fromeltu, ova klasa nalazi se pod pritiskom terorizma masa, čemu se oni ne usuđuju suprotstaviti, pa čak ni odbiti da daju priloge za ustaničke potrebe. Sarajevski trgovci su tako platili znatne sume za potporu ustanika, a plaćali su i zamjenike (bedele) koji su umjesto njih išli u borbu. Fadil-paša Šerifović, jedan od najbogatijih ljudi u Bosni, morao je platiti 150.000 groša ratnog poreza. Bogati Jevreji, koji po šerijatu nisu mogli biti upotrijebljeni za ratnu službu, morali su platiti oko milion groša poreza. Razmatrajući ovu socijalnu stranu ustanika, konzul Fromelt zaključuje: »...ona (posjednička klasa) shvaća da neće nikada dospjeti većem blagostanju i da jako zaostala zemlja

¹¹ Fromeltov izvještaj od 9. avgusta 1878. godine.

¹² Isto.

¹³ Fromeltov izvještaj od 26. jula 1878. godine.

¹⁴ Fromeltov izvještaj od 9. avgusta 1878. godine.

¹⁵ Opovrenović, *n. d.*, dok. 95 — Vasićev izvještaj od 28. maja 1878. godine.

ide ka svojoj totalnoj privrednoj propasti, da ološ i siromaštvo moraju postati glavno obilježje.»

O karakteru ustanka, koji je, kako nesumljivo proizilazi iz Fromeltovih izvještaja, bio ustanak sirotinje, tj. neposjedničke klase, govore i još neki podaci. Na jednom mjestu se kaže da situacija u gradu poslije 2. avgusta postaje na izgled mirnija, iako se stanje odnosa nije bitno izmijenilo. »Anarhija traje i dalje i vlada apsolutna pravda¹⁶.« Narodna vlada, koju Fromelt ponekad naziva komuna, objavila je putem lista »Bosna« da je Ismail-beg iz Pljevalja imenovan za komandanta Bosne i da pod njim moraju kao obični vojnici bez vojničkog ranga služiti bivši turski oficiri, a i većina službenika takođe je bila obavezna da se uključi u pokret kao obični vojnici. I engleski konzul potvrđuje da je liva (general) Ismet-paša, šef carinskog odjeljenja, morao da nosi, kao i drugi visoki činovnici, narodno odijelo i služi kao obični vojnik. O zavođenju neke vrste jednakosti svjedoče, takođe, i mjere ustaničke vlasti u Sarajevu o obavezi za sve stanovništvo u gradu, bez razlike na vjersku i klasnu pripadnost, da nosi narodno odijelo, a ne francusko ili tursko. Taj izuzetak dozvoljavan je samo konzularnim predstavnicima i onim građanima koji su bili pod zaštitom konzulata kao tuđi podanici.

Različito gledanje i odnos prema otporu okupacionoj vojsci bogatih i siromašnih slojeva došlo je do izražaja naročito u vrijeme kada su se austrougarske trupe približavale Sarajevu i kada su izgledi za uspjeh otpora slabili. Te tendencije diferenciranog gledanja na dalji otpor javile su se i u krilu Narodne vlade, među bogatijim članovima. I sam Hafiz-paša nije bio pristalica daljeg otpora, pa mu je stoga vlada, šaljući ga na čelu delegacije da pregovara sa generalom Filipovićem u Busovači, zadržala neke članove rodbine kao taoce.

Za vrijeme njegova odsustva 10—14. avgusta zamjenjivao ga je stari Fadil-paša, najbogatiji zemljoposjednik, koji je odmah izrazio spremnost na predaju kako bi sačuvao imanje. U cilju postizanja sporazuma o prestanku otpora pozvao je na dogovor knezove i muktare. Takvog mišljenja kao stari Fadil-paša bila je većina posjednika, koji su se uplašili ne samo osvete od austrougarske vojske nego, više od toga, neizvjesne budućnosti ukoliko ustanički pokret koji nose siromašni slojevi uspije u otporu i preuzme vlast. U jednom izvještaju se kaže: »srpski trgovci se boje za svoje dukate«. Fazli-paši su se za njegovu mirovnu inicijativu osvetili ustanici koje je vodio Hadži Lojo. Zapalili su mu kuću u Sarajevskom polju. Takođe su zapaljeni mnogi ljetnikovci bogatijih sarajevskih begova u okolini Sarajeva i na putu prema Brodu. Tako su socijalne suprotnosti dolazile sve više do izražaja kako se približavao kraj pokreta. Fromelt stoga zaključuje: »Samo svjetina (rulja), koja nema upravo ništa da izgubi, htjela je da nastavi borbu...«¹⁷

Događaje u Sarajevu konzul naziva jednom vrstom Pariške komune, jer je bilo svježije sjećanje i još nije bio iščezao strah evropske buržoazije od tog pokušaja uspostavljanja vlasti proletarijata. Takav naziv ovom pokretu nije sigurno dat zbog njegovog otpora okupaciji, nego, prije svega,

¹⁶ Isto,

¹⁷ Fromeltov izvještaj od 20. avgusta 1878. godine.

zbog klasnog karaktera ustaničkih snaga i ciljeva. Narodnoj vladi Fromelt ne priznaje autoritet vlasti i uopšte smatra da nema govora o nekom organizmu vlasti, jer stvarnu vlast ima svjetina na čelu sa Hadži-Lojom, koji je za njega bio krupna zagonetka. Naime, čudio se otkuda da njemu povjeruju siromašne mase muslimana i hrišćana, s obzirom da je ranije bio poznat kao razbojnik. Ciljeve borbe nižih slojeva stanovništva koje je pokrenuo, Hadži Lojo je kratko opisao konzulu Vasiću prilikom susreta 30. jula, kada mu je rekao: »Ja sam danas gospodar u Bosni, begovi i prvaci nisu ništa¹⁸.« I Vasića i Fromelta je zbunjivala i odluka Narodne vlade da kao osnov pravnog sistema države uzmu šerijat bez ikakvih modifikacija, što oni, a čak i neki historičari, smatraju anahronizmom i vraćanjem nazad. Prije će biti da je ustanička vlast, u skladu sa njenim društvenim karakterom, u šerijatu vidjela najpravednije pravne osnove za izgradnju nove države, budući da su sve slabosti turske uprave objašnjavane kao odstupanje od osnova šerijata. Takvu odluku prihvatili su i hrišćani i Jevreji. U pogledu stvaranja države konzul Fromelt smatra da »nije potrebno naročito isticati da ne postoje pretpostavke za uspostavljanje jedne stvarne države i pravnog stanja od strane partije koja sada posjeduje vlast«¹⁹. Po njegovom shvatanju samo klasa bogatih, a ne sirotinja, može predstavljati državotvorni elemenat.

Od samog početka pokreta protiv okupacije, stalno se u izvještajima konzula Vasića, a poslije njega kod Fromelta i engleskog konzula, izražava strah od masakra, prije svega hrišćana, zatim pljačke i paljevine. To se očekivalo naročito poslije događaja u Mostaru gdje su ustanici 2. avgusta ubili muteserifa Hulusi-pašu, kadiju Mehmed Saida, muftiju Hadži-Mustafu Karabega i dr., što se pripisivalo izbjeglicama iz Nikšića²⁰. Fromelt kaže: »Samo sreća može spasiti Sarajevo od krvave katastrofe...«²¹ Vijesti o mogućnosti masakra nad hrišćanima i opšte pljačke, pa čak i totalnog spaljivanja Sarajeva, širile su se naročito posljednjih dana ustanka u Sarajevu, kada se poražena ustanička vojska vraćala u grad. O namjeri ustanika da zapale Sarajevo govori se i u izvještaju nekog policijskog činovnika iz Sarajeva, pisanom dan prije pada Sarajeva, u kome se kaže: »U 7 sati naveče proleter i stranci su došli do uvjerenja da nisu u stanju pružiti otpor, prikupili su se i zaključili da zapale Sarajevo, da ga opljačkaju i da zatim odstupe prema Foči. Sprovođenje ovog plana osujetilo je naoružano građanstvo u Sarajevu«²².

Činjenica je, međutim, da su sva ova strahovanja bila neosnovana. Nikome od konzularnog personala nije se ništa dogodilo, jer su konzulati dobro čuvani. Ustanička vlast omogućila je konzulu Vasiću da sa osobljem konzulata, arhivom i novcem, kao i sa znatnim brojem austrougarskih podanika, bez ikakve neprilike uz dodijeljenu pratnju stigne za tri dana sa svojim ekipažom u Metković. Ustanici nisu dozvolili nikakve nered u gradu, a hrišćanske kuće su čuvane i nije se u to mutno vrijeme ništa ozbiljno dogodilo što bi se moglo ocijeniti kao manifestacija »vjerske mržnje i fanatizma«. I Kečet kaže da su se imućni građani više bojali pljačke nego

¹⁸ Kreševljaković, *n. d.* str. 34.

¹⁹ Fromeltov izvještaj od 9. avgusta 1878. godine.

²⁰ Kreševljaković, *n. d.* str. 37. Vidi i izvještaj engleskog konzula od 17. avgusta 1878. godine.

²¹ Fromeltov izvještaj od 9. avgusta 1878. godine.

²² Kapidžić, *n. d.*, str. 123. i 124.

austrougarske vojske. Ali, kako navodi ovaj očevidac događaja, taj strah bio je neosnovan, »do ulaska c. k. vojske nije niko ni taknut«²³.

Treba imati u vidu da se za dvadeset i dva dana dva puta vršila smjena vlasti u Sarajevu. Najprije je 29. jula svu vlast preuzela Narodna vlada, smijenjem je valija i time je označen kraj turske vladavine, a zatim je 19. avgusta nasilnom okupacijom opet izvršena smjena vlasti. U takvim uslovima normalno je bilo očekivati i nered, ali do toga, ako se izuzme pljačka ličnih stvari Konstan-paše, nije došlo. Cilj ustanika, dakle, nije bila pljačka i međusobno razračunavanje, kako navode konzulski izvještaji, nego je otpor imao isključivi cilj zajedničku borbu protiv novog okupatora. Nasilje i brutalnost, čega je bilo u tim avgustovskim danima 1878, počinila je isključivo austrougarska okupaciona vojska na čelu sa generalom Filipovićem.

I Kreševljaković je na osnovu sjećanja učesnika u ovom pokretu mogao da zaključi:

»Narodna vlada postojala je dvadeset i dva dana. Za to vrijeme nije niko nikog ni prstom takao, a isto tako nije se diralo ni u čiji privatni imetak. Odličniji su ljudi noću stražarili po gradu i okolici i nijesu ovu službu povjeravali sumnjivim elementima. Osobito su se pazile i čuvale one mahale i čaršija gdje su hrišćani i Jevreji stanovali i svoje radnje imali, da im ne bi ko što našao učinio«²⁴.

Pomenuti izvještaji daju dobrim dijelom odgovor i na pitanja o učešću hrišćana, posebno pravoslanih, u otporu okupaciji. Nepobitna je činjenica da je u ustanku protiv okupacionih trupa u najvećem broju i sa najviše žrtava učestvovalo muslimansko stanovništvo, što je austrougarska i očekivala. Međutim, u borbi protiv zajedničkog neprijatelja došlo je i do značajne saradnje među pripadnicima svih konfesija i do okupljanja oko zajedničkog cilja »odbrane otdžbine«. U instrukciji generalu Filipoviću, koju je preuzimajući zadatak izvođenja okupacije Bosne i Hercegovine dobio od Carske vojne kancelarije, izričito je naglašeno, u pogledu odnosa prema pojedinim vjerskim zajednicama, da obrati glavnu pažnju na katoličko stanovništvo koje se pokazalo pouzdanim i prijateljskim prema ciljevima Monarhije, a takođe mu je preporučen i pažljiv odnos prema muslimanskom stanovništvu, tim prije što oni nisu samo najveći posjednici nego reprezentuju relativno najnapredniji i najobrazovaniji dio stanovništva²⁵. Generalu Filipoviću je, dalje, preporučeno da nastoji ostvariti što bliži kontakt muslimana i katolika, a da spriječi približavanje ili vezivanje muslimanskog elementa sa pravoslavnim stanovništvom, koje je trebalo najstrožije nadzirati zbog neprijateljskih stavova prema okupaciji.

Dogodilo se upravo ono što je general Filipović trebalo da spriječi i strogo nadzire. U telegramu koji je Fromelt poslao 30. jula kaže se:

»Od juče je komandant (Hafiz paša...) opet slobodan. On je sada privremeni valija, ali stvarno vladaju buntovnici. Trupe se rastrojile. Hiljade fanatičnih seljaka pritiču, ceste su stalno pune najrđavijim elementima, dan

²³ Dr. Josef Ketschet, *Aus Bosniens letzter Türkeuzeit*, Wien und Leipzig 1905.

²⁴ Kreševljaković, *n. d.*, str. 49.

²⁵ *Ratni arhiv Beč*, Militärkanzlei, Sr. M. des Kaisers 69-1/27-1, fol. 1—8.

noć velika galama, naročito pucnjava. Priprema za polazak protiv austrijskih trupa, koje su prodrle u Bosnu. Srbi-hrišćani zajednički sarađuju sa Muslimanima...²⁶

Izvještaje u kojima se govori da su hrišćani bili primorani na učešće u otporu, opovrgava sama činjenica da njihovo učešće nije bilo malo, naročito učešće pravoslavnog stanovništva, čije se raspoloženje, kako priznaju ovi izvještaji, »nadahnuto odlučnom naklonošću protiv Austro-Ugarske i spremnošću da zajednički sarađuju sa svim neprijateljima Austro-Ugarske«²⁷. Izvještaj govori da je oko 400 pravoslavnih u Sarajevu bilo povučeno u aktivno učešće za borbu protiv okupacije, dok su imućniji Srbi slali plaćene zamjenike. Fromelt opisuje da je srpsko stanovništvo, iako prividno, slijedilo dobrovoljno i sa oduševljenjem poziv na oružje i da su dnevno odzvanjale ulicama starinske trube koje su pozivale ljude, a iza instrumenata obično su koračali i viši sveštenici da bi oživjeli entuzijazam. I katoličko stanovništvo, koje je relativno bilo najmanje po broju, takođe je učestvovalo u otporu, dok izvještaj navodi da je samo neznatan broj katolika pobjegao u vojsku.

Za borbu protiv okupacije najaktivnija je među sarajevskim Srbima bila struja koja je još od ranije zahvaćena srpskim nacionalnim idejama, a u kojoj se naročito isticao učitelj Stevo Petranović, arhimandrit Savo Kosanović, po austrougarskom mišljenju, najuticajnija ličnost među sarajevskim Srbima, zatim jedan broj trgovaca i dio sveštenstva. Njemački konzul optužuje direktno Srpsku crkveno-školsku opštinu, čije su mjerodavne ličnosti »...ne samo na osjetljiv način izražavali svoje simpatije za pokret, nego je šta više, sa ove strane na mnoge načine javno i direktno podsticano protiv Austro-Ugarske«²⁸. I iz ovih izvještaja, kao i onih engleskog konzula, takođe se može izvući zaključak da dio sarajevskih trgovaca-gazda nije bio za otpor, bojeći se socijalnih nemira, i u tome su sarađivali sa muslimanskim bogatijim građanstvom. Međutim, sticajem prilika pomagali su pokret.

Iako neke ocjene njemačkog konzula, koje je iznio neposredno posmatrajući događaje burnih avgustovskih dana 1878. godine, ne možemo prihvatiti, ovi izvještaji su, uprkos tome, dragocjena dopuna naših saznanja o klasnom karakteru toga pokreta i njegovim ciljevima i stoga ih preporučujem pažnji naših historičara u daljem proučavanju ovoga krupnog događaja, koji je predstavljao zajedničku borbu naših naroda protiv tuđinskog osvajača, što je možda jedan od prvih, ali svakako ne posljednji slučaj u istoriji naroda Bosne i Hercegovine.

²⁶ Fromeltov telegram od 30. jula 1878. godine.

²⁷ Fromeltov izvještaj od 9. avgusta 1878. godine.

²⁸ Isto.